ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ Του Τομέα ΚΕΜΠ ΚΡΥΟΝΕΡΙΟΥ Αριθμός Αδείας 4537
ΕΛΤΑ Hellenic Post
ΕΝΤΥΠΟ ΚΛΕΙΣΤΟ ΑΡ. ΑΔΕΙΑΣ 1973/05 ΚΕΜΠ ΚΡΥΟΝΕΡΙΟΥ

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ Τεύχος 240, Μάρτιος-Απρίλιος 2018

ΙΝΕ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

- Φτώχεια και Ανισότητα στην Ελλάδα

- *Μια Μικρή Άγνωστη Λύπη* - Βιβλιοπαρουσίαση

• Δραστηριότητες του ΙΝΕ

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Τεύχος 240, Μάρτιος-Απρίλιος

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Η απορύθμιση της εγχώριας αγοράς εργασίας και ταυτόχρονα οι πολιτικές λιτότητας και υπερφορολόγησης των νοικοκυριών είχαν ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση της φτώχειας και την επιδείνωση των όρων διαβίωσης των πολιτών. Φαινόμενα τα οποία αποκτούν γενικευμένα χαρακτηριστικά πλήττοντας περισσότερο τις κοινωνικά πιο ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού.

Η ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ σε αυτό το τεύχος παρουσιάζει ένα κείμενο από την Ετήσια Έκθεση 2018 του ΙΝΕ, για την Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, η οποία αναφέρεται στο ζήτημα της φτώχειας και της ανισότητας.

Επιπλέον, στην στήλη "Πολιτιστική Ενημέρωση", δημοσιεύουμε μια βιβλιοπαρουσίαση με τίτλο, *«Μια μικρή άγνωστη λύπη»: το τραύμα και η συμφιλίωση*.

Τέλος, δημοσιεύονται οι δραστηριότητες του ΙΝΕ το τελευταίο διάστημα.

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ • ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΓΣΕΕ

ΕΚΔΟΤΗΣ: Γιάννης Παναγόπουλος
ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Γιώργος Αργείτης, Δημήτρης Κατσορίδας, Γιώργος Κολλιάς, Γιώργος Κρητικίδης
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Γιώργος Αργείτης
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ: Γ. Κολλιάς, Δ. Κατσορίδας
ΓΡΑΦΕΙΑ: Ιουλιανού 24 Αθήνα, Τηλ: 210 8202247, Fax: 210 8202202
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ: www.inegsee.gr • **ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ:** dkat@inegsee.gr
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ: ΚΑΜΠΥΛΗ, Αντιγόνης 60, Τηλ: 210 5156820, Fax: 210 5156811, www.kambili.gr

Φτώχεια και ανισότητα

1. Εισαγωγή

Η απορρύθμιση της εγχώριας αγοράς εργασίας και ταυτόχρονα οι πολιτικές λιτότητας και υπερφορολόγησης των νοικοκυριών είχαν ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση της φτώχειας και την επιδείνωση των όρων διαβίωσης των πολιτών. Φαινόμενα τα οποία αποκτούν γενικευμένα χαρακτηριστικά κατά την εξέλιξη της κρίσης, πλήττοντας περισσότερο τις κοινωνικά και εργασιακά ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού. Οι προηγούμενες Εκθέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ συνέκριναν τη φτώχεια και την εισοδηματική ανισότητα κατά την περίοδο πριν και μετά το 2010, ώστε να αναδειχθούν οι κοινωνικές επιπτώσεις των ΠΟΠ. Η παρούσα Έκθεση επικεντρώνεται ιδιαιτέρως στην εξέλιξη του φαινομένου της φτώχειας μετά την περίοδο 2013-2014, όταν η κρίση έχει φτάσει στην κορύφωσή της, σε μια προσπάθεια να διαπιστώσουμε εάν οι ενδείξεις σταθεροποίησης της οικονομίας συνοδεύονται και από αντίστοιχες ενδείξεις στις συνθήκες διαβίωσης των εργαζομένων και ευρύτερα των ελληνικών νοικοκυριών. Επίσης κρίνουμε ότι ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της όποιας «μεταμνημονιακής» αναπτυξιακής και κοινωνικής πολιτικής θα πρέπει να λάβει υπόψη και τις ισχυρές περιφερειακές ανισότητες. Για τον λόγο αυτό, στην παρούσα Έκθεση αναδεικνύεται και η περιφερειακή διάσταση της φτώχειας και της οικονομικής ανισότητας.

2. Η εξέλιξη της φτώχειας στην Ελλάδα κατά την περίοδο της κρίσης

Στο Διάγραμμα 1 εμφανίζονται τρεις διαφορετικοί δείκτες φτώχειας[1] του ελληνικού πληθυσμού.[2] Ο πιο συμβατικός δείκτης ποσοστού φτώχειας είναι εκείνος που περιλαμβάνει τα άτομα των οποίων το εισόδημα ανέρχεται έως το 60% του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος του πληθυσμού σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Όπως μπορούμε να δούμε από το διάγραμμα, η σχετική φτώχεια εμφανίζει σταθερή αύξηση από 19,7% το 2009 σε 23,1% το 2012-2013, όπου φτάνει στο μέγιστο επίπεδο. Κατά τα έτη 2014 και 2015 το ποσοστό φτώχειας εμφανίζει μια αξιοσημείωτη αποκλιμάκωση, η οποία συνεχίζεται οριακά και το 2016

1. Να σημειωθεί ότι οι εκτιμήσεις του ποσοστού φτώχειας και ανισότητας για το 2016 που δημοσιεύονται από την ΕΛΣΤΑΤ και τη Eurostat προκύπτουν από τα αποτελέσματα της δειγματοληπτικής Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC), με περίοδο αναφοράς εισοδήματος το έτος 2015. Το ίδιο ισχύει και για τα υπόλοιπα έτη της ανάλυσής μας.

2. Για μια πρόσφατη αναλυτική παρουσίαση του ποσοστού φτώχειας και της υλικής αποστέρησης στις χώρες της ΕΕ βλ. ETUI (2017) και iAGS (2018).

καταλήγοντας στο 21,2%. Η μείωση αυτή αποδίδεται κατά τη γνώμη μας κυρίως σε δύο λόγους: α) στην αποδυνάμωση της διαδικασίας εσωτερικής υποτίμησης και ταυτόχρονα στη σταδιακή αύξηση της απασχόλησης και β) στη θέσπιση του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (2014) και στη συνέχεια του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης (2016), τα οποία συνέβαλαν στη μερική ανακούφιση του πληθυσμού που πλήττεται από ακραία φτώχεια.[3]

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινιστεί πως η συμβατική γραμμή φτώχειας ενσωματώνει μια μερική προσέγγιση του φαινομένου, καθώς στηρίζεται στην υπόθεση πως οι οικονομίες βρίσκονται σε μια κατάσταση σταθερής μεγέθυνσης και πως σε τελική ανάλυση η ουσία της φτώχειας σχετίζεται περισσότερο με την ανισότητα[4] παρά με την ένδεια. Ωστόσο, στην περίπτωση της Ελλάδας μια τέτοια υπόθεση δεν μπορεί να θεμελιωθεί εξαιτίας της πρωτοφανούς οικονομικής συρρίκνωσης. Για τον λόγο αυτό, στο Διάγραμμα 1 συμπεριλαμβάνεται και ένας δεύτερος δείκτης ορίου φτώχειας όπου ως διάμεσο διαθέσιμο εισόδημα ορίζεται εκείνο του 2008, καθώς το έτος εκείνο η υλική ευμάρεια ήταν σαφώς υψηλότερη. Πράγματι, στην περίπτωση αυτή[5] προκύπτει πως η σχετική φτώχεια αυξάνεται με πολύ υψηλότερους ρυθμούς και πιο συγκεκριμένα από 18,9% το 2009 σε 47,8% το 2016 έχοντας μειωθεί επίσης οριακά σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Η διαφοροποίηση αυτή αναδεικνύει πως με όρους διαθέσιμου εισοδήματος του 2008, σχεδόν ο μισός πληθυσμός της χώρας εξακολουθεί να βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας ως απόρροια της βαθιάς ύφεσης.

Διάγραμμα 1: Εξέλιξη βασικών δεικτών ποσοστού (%) φτώχειας στην Ελλάδα (2009-2016)

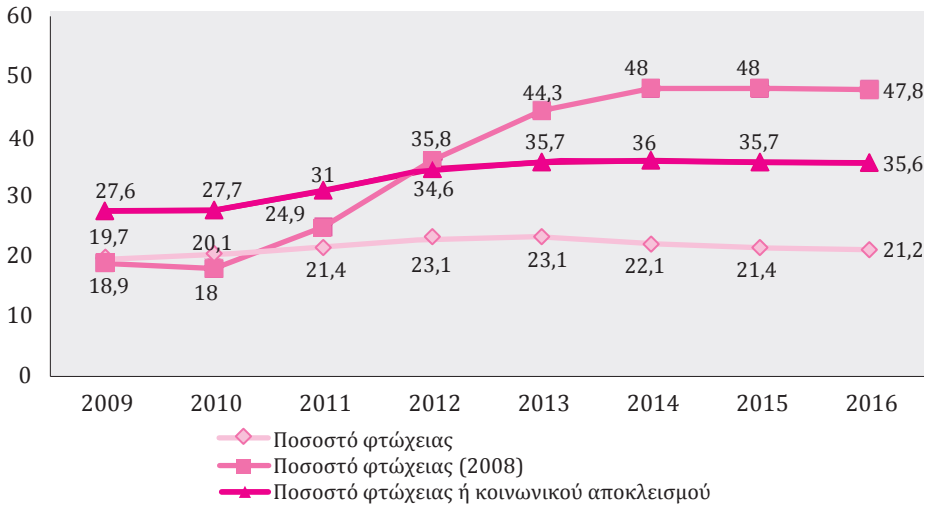

Πηγή: *Eurostat*

3. Για μια πιο λεπτομερή αναφορά στα μέτρα αντιμετώπισης της φτώχειας τα τελευταία χρόνια βλ. Ματσαγγάνης και Λεβέντη (2017).

4. Το ζήτημα αυτό αναλύεται περισσότερο στην Ενότητα 5.

5. Αντίστοιχα αρνητική είναι η εικόνα στην περίπτωση που η γραμμή φτώχειας οριστεί ως προς το διάμεσο διαθέσιμο εισόδημα του 2005, όπου το ποσοστό φτώχειας αυξάνεται από 16,3% το 2010 σε 42,4% το 2016, ή διαφορετικά με εισοδηματικούς όρους του (όχι πολύ κοντινού) 2005, το 42,4% του πληθυσμού το 2016 ζούσε κάτω από το όριο της φτώχειας.

Η σύνδεση μεταξύ φτώχειας και ύφεσης αναδεικνύεται και στο Διάγραμμα 2 όπου προκύπτουν ισχυρές ενδείξεις αρνητικής συσχέτισης[6] μεταξύ του ποσοστού φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και του ποσοστού φτώχειας (σε όρους εισοδήματος του 2005) και του παραγωγικού κενού[7]. Από την άλλη πλευρά, είναι ενθαρρυντική η τάση σταθεροποίησης και απομένει να δούμε εάν θα αποκλιμακωθεί τα επόμενα χρόνια. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση είναι να υπάρξει στο μέλλον μια σταθερή, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη.

Διάγραμμα 2: Ποσοστό φτώχειας και παραγωγικό κενό

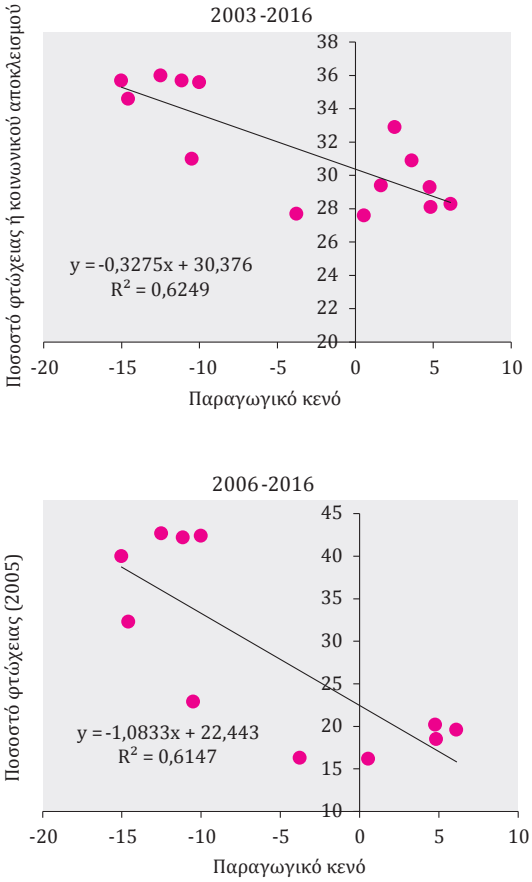

Πηγή: *Eurostat και AMECO (εκτιμήσεις ΙΝΕ ΓΣΕΕ)*

Ένας τρίτος δείκτης είναι εκείνος της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού ο οποίος υιοθετήθηκε από τη Eurostat στο πλαίσιο της «Στρατηγικής 2020» και συνιστά

6. Παρόμοια ανάλυση είχαμε πραγματοποιήσει και στην προηγούμενη Ετήσια έκθεση (ΙΝΕ ΓΣΕΕ 2017α). Η διαφορά είναι ότι στην παρούσα ανάλυση λαμβάνουμε υπόψη πιο ευρείες μετρήσεις της φτώχειας (αντί του συμβατικού ποσοστού φτώχειας) και ότι τα δεδομένα που χρησιμοποιούμε αναφέρονται σε μεγαλύτερη χρονική περίοδο.

7. Όταν το παραγωγικό κενό λαμβάνει αρνητικές τιμές, η οικονομία βρίσκεται σε κατάσταση ύφεσης. Όσο υψηλότερη είναι η αρνητική τιμή, τόσο βαθύτερη είναι η ύφεση.

μια πιο πολυδιάστατη προσέγγιση του φαινομένου της φτώχειας, καθώς δεν περιορίζεται μόνο στα εισοδηματικά κριτήρια, αλλά λαμβάνει υπόψη κι άλλες παραμέτρους, όπως η υλική αποστέρηση και η εργασιακή ένταση (Eurostat, 2012). Παρομοίως, και ο δείκτης αυτός είναι σαφώς υψηλότερος από το συμβατικό ποσοστό φτώχειας, ενώ αυξάνεται από 27,6% το 2009 σε 35,7% το 2013, για να παραμείνει πρακτικά σταθερός τα επόμενα έτη, καθώς ευθυγραμμίζεται με την εξασθένηση της υφεσιακής δυναμικής που σημειώθηκε κατά την ίδια περίοδο.

Από την έως τώρα ανάλυση είναι εμφανής μια τάση υποχώρησης του ποσοστού φτώχειας μετά το 2013. Όμως την ίδια στιγμή υπαρκτός είναι και ο κίνδυνος ανάσχεσης της τάσης αυτής εξαιτίας του πρόσφατου Ν. 4472/17 που ψήφισε η κυβέρνηση έπειτα από συμφωνία με τους δανειστές και ο οποίος προβλέπει μείωση συντάξεων έως 18% από 01/01/2019. Ο λόγος για τον οποίο επισημαίνουμε τον κίνδυνο αύξησης της φτώχειας βρίσκεται στο Διάγραμμα 3 όπου εμφανίζεται το ποσοστό φτώχειας στην Ελλάδα συμπεριλαμβανομένων όλων των κοινωνικών μεταβιβάσεων, το ποσοστό φτώχειας χωρίς κοινωνικές μεταβιβάσεις πλην των συντάξεων και τέλος το ποσοστό φτώχειας χωρίς όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Ειδικότερα, συγκρίνοντας το ποσοστό φτώχειας με το ποσοστό φτώχειας χωρίς κοινωνικές μεταβιβάσεις (πλην συντάξεων) εντοπίζονται σχετικά περιορισμένες αποκλίσεις οι οποίες παραμένουν σε σταθερά επίπεδα (με εξαίρεση το 2013) καθ' όλη την περίοδο 2010-2016. Αυτό όμως δεν ισχύει στην περίπτωση που δεν συνυπολογίσουμε στο ποσοστό φτώχειας το σύνολο των κοινωνικών μεταβιβάσεων, δηλαδή και τις συντάξεις. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το ποσοστό φτώχειας υπερδιπλασιάζεται και μάλιστα εμφανίζει και ισχυρές τάσεις διεύρυνσης φτάνοντας το 2016 στο μέγιστο επίπεδο απόκλισης (31,7%). Η συνθήκη αυτή δεν ισχύει στην ΕΕ όπου, όπως μπορούμε να δούμε στο ίδιο διάγραμμα, το επίπεδο της φτώχειας εξαρτάται σε μικρότερο βαθμό από τις συντάξεις. Αυτό αναδεικνύεται τόσο από το γεγονός ότι το ποσοστό φτώχειας της ΕΕ χωρίς όλες τις μεταβιβαστικές πληρωμές είναι χαμηλότερο από το αντίστοιχο της Ελλάδας, όσο και από το ότι διατηρεί μια σταθερή απόκλιση σε σχέση με το ποσοστό φτώχειας όπου περιλαμβάνονται όλες οι μεταβιβαστικές πληρωμές. Αντιθέτως, μεγαλύτερη είναι η εξάρτηση από τις υπόλοιπες μεταβιβαστικές πληρωμές, ειδικά την περίοδο 2012-2013 όπου η κρίση στην Ευρωζώνη κορυφώνεται.

Διάγραμμα 3: Ποσοστό φτώχειας με και χωρίς κοινωνικές μεταβιβάσεις για την Ελλάδα και την ΕΕ (27) (2009-2016)

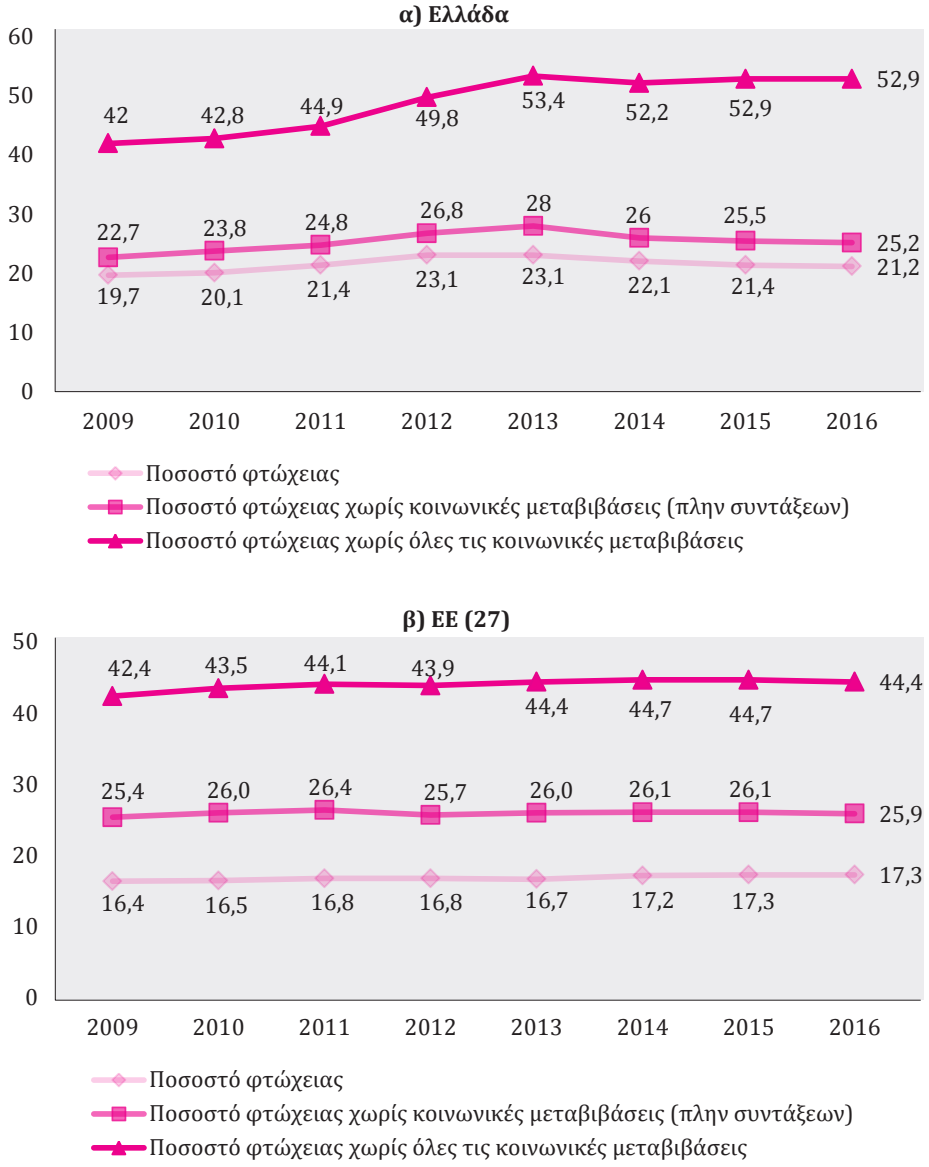

Πηγή: *Eurostat*

Από την έως τώρα ανάλυση προκύπτει ότι στην Ελλάδα η φυσιογνωμία του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας καθορίζεται ιδιαίτερα από την παροχή των συντάξεων οι οποίες δεν συνιστούν δίχτυ προστασίας μόνο για τους δικαιούχους τους, αλλά και για τα προστατευόμενα μέλη της οικογένειας. Η κατάσταση αυτή γίνεται πιο έντονη κατά την περίοδο της κρίσης όπου εμφανίζεται μια διευρυνόμενη εξάρτηση του πληθυσμού από τις συντάξεις ώστε να διατηρήσουν ένα σχετικά ανεκτό επίπεδο διαβίωσης. Οι δυσμενείς επιπτώσεις της μείωσης των συντάξεων στο ποσοστό φτώχειας θα μπορούσαν να αντισταθμιστούν από μια μελλοντική αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος των

εργαζομένων. Ωστόσο, μια σειρά από παράγοντες, όπως η επικράτηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, το ποσοστό ανεργίας που διατηρείται σε υψηλά επίπεδα, καθώς και η μείωση του αφορολόγητου ορίου από 01/01/2020 (με πιθανότητα μείωσης από το 2019), που επίσης προβλέπεται στον Ν. 4472/17, υπονομεύουν την αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος. Καταλήγοντας, με τις υπάρχουσες συνθήκες μια περαιτέρω υποχώρηση του ποσοστού φτώχειας δεν φαίνεται αρκετά πιθανή.[8]

Στο Διάγραμμα 4 εμφανίζεται το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται στο όριο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού[9] ως προς την εργασιακή δραστηριότητα. Όπως ήταν αναμενόμενο, το μεγαλύτερο ποσοστό εντοπίζεται στους ανέργους το οποίο κατά την περίοδο 2009-2016 αυξάνεται σε απόλυτες μονάδες κατά 12,2%. Ιδιαίτερα ανησυχητική εξέλιξη ως προς τις συνθήκες διαβίωσης των ανέργων κρίνεται η ισχυρή αύξηση του σχετικού πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας κατά την περίοδο 2015-2016, η οποία υπερβαίνει την πτώση που σημειώθηκε την περίοδο 2014-2015, με αποτέλεσμα τελικά να φτάσει στο μέγιστο επίπεδο της περιόδου 2009-2016. Αντιθέτως, το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, σταθερά σε επίπεδα κάτω του 18%, εντοπίζεται στους μισθωτούς εργαζομένους. Το 2016 μάλιστα εμφανίζει μικρή υποχώρηση η οποία μπορεί να αποδοθεί στην αποδυνάμωση της διαδικασίας εσωτερικής υποτίμησης κατά τα τελευταία έτη της ανάλυσής μας. Ωστόσο, την ίδια στιγμή η διεύρυνση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης συνιστά κατασταλτικό παράγοντα για μια πιο ισχυρή αποκλιμάκωση. Στην περίπτωση μάλιστα που οι μισθωτοί εργαζόμενοι θα διαχωρίζονταν σε δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, τότε η εξέλιξη του δείκτη για τους εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα θα ήταν ακόμα πιο δυσμενής εξαιτίας των πιο ελαστικών σχέσεων εργασίας. Όσον αφορά τις υπόλοιπες πληθυσμιακές ομάδες του Διαγράμματος 4, εμφανίζουν επίσης αυξητική τάση του ποσοστού που βρίσκεται στο όριο της φτώχειας, με εξαίρεση τους συνταξιούχους, των οποίων το ποσοστό που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας εξακολουθεί να μειώνεται φτάνοντας το 2016 στο 24%. Το γεγονός ότι οι συνταξιούχοι αποτελούν μια από τις πολυπληθέστερες κοινωνικές ομάδες συνιστά για το 2016 (όπως και για το 2015) τον καθοριστικό παράγοντα που συνέβαλε στην οριακή μείωση του συνολικού ποσοστού φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού.

8. Η ανησυχία μας αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι το χάσμα φτώχειας, δηλαδή η ένταση της φτώχειας που χαρακτηρίζει τον φτωχό πληθυσμό, εμφανίζει το 2016 την υψηλότερη τιμή του φτάνοντας στο 31,9% όταν το 2009 βρισκόταν στο 24,1%.

9. Το όριο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού συνιστά μια πιο πολυδιάστατη προσέγγιση στο φαινόμενο της φτώχειας, καθώς δεν περιορίζεται μόνο στα εισοδηματικά κριτήρια λαμβάνοντας υπόψη και άλλους δείκτες, όπως η υλική αποστέρηση και η εργασιακή ένταση (Eurostat, 2012).

Διάγραμμα 4: Πληθυσμός (%) στο όριο της φτώχειας στην Ελλάδα ως προς την επαγγελματική κατάσταση (2009-2016)

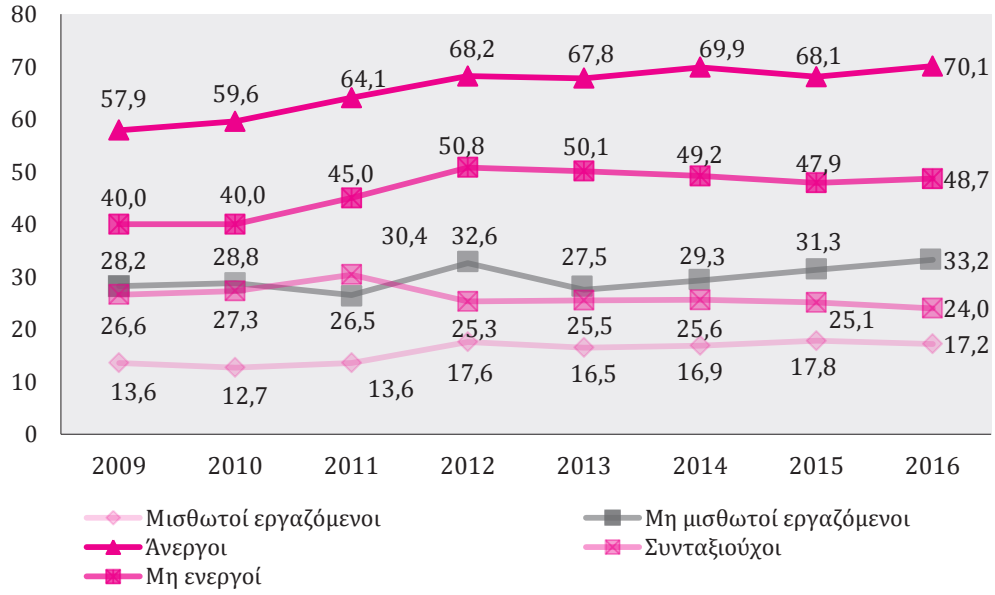

Πηγή: *Eurostat*

3. Φτώχεια και αγορά εργασίας στην Ελλάδα

Στο Διάγραμμα 5 εμφανίζεται το ποσοστό των μισθωτών εργαζομένων που βρίσκεται στο όριο της φτώχειας ως προς το φύλο, για την Ελλάδα και την ΕΕ. Ξεκινώντας με την Ελλάδα, από τη σύγκριση των ετών 2009 και 2016 προκύπτει ότι η αποκλιμάκωση του ποσοστού φτώχειας που παρατηρήθηκε τα προηγούμενα έτη (βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2017α) για τους άνδρες εργαζομένους συνεχίζεται και το 2016, καθώς μειώνεται από 10,4% σε 8,8% το 2015 για να καταλήξει στο 8,4% το 2016. Αντίθετη είναι η τάση όσον αφορά τις γυναίκες όπου κατά την περίοδο της κρίσης εμφανίζεται αύξηση από 5,1% το 2009 σε 8,4% το 2016, ενώ σε σχέση με το 2015 σημειώνεται αύξηση της τάξης του 0,9%. Οι παραπάνω μεταβολές υποδεικνύουν πως η απορρύθμιση που συνέβη στην αγορά εργασίας τα τελευταία χρόνια εξακολουθεί να είναι εξαιρετικά μεροληπτική απέναντι στις γυναίκες. Συνεπώς, οι αρμόδιες κρατικές αρχές θα πρέπει να επικεντρώσουν την προσοχή τους στην αναστροφή της αρνητικής κατάστασης που φαίνεται να παγιώνεται στην αγορά εργασίας για τις γυναίκες επιφέροντας δυσμενείς συνέπειες στο επίπεδο διαβίωσής τους.

Διάγραμμα 5: Ποσοστό μισθωτών εργαζομένων στο όριο της φτώχειας σε Ελλάδα και ΕΕ ανά φύλο (2009, 2015 και 2016)

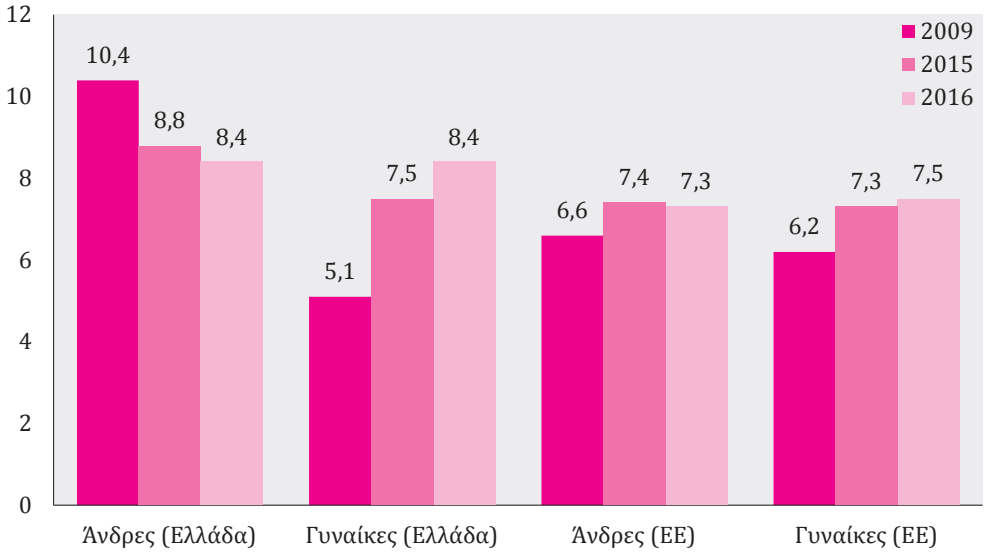

Πηγή: *Eurostat*

Οι μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας στην ΕΕ έχουν οδηγήσει σε επιδείνωση των όρων διαβίωσης όλων των εργαζομένων ανεξαρτήτως φύλου. Ωστόσο, και σε αυτή την περίπτωση εντοπίζεται μια μεγαλύτερη επιδείνωση της θέσης των γυναικών συγκριτικά με εκείνη των ανδρών, αν και με σαφώς μικρότερη ένταση από ό,τι στην περίπτωση της Ελλάδας.

Διαχρονικά, μια από τις βασικές αιτίες μισθολογικών ανισοτήτων είναι οι διαφορές στο εκπαιδευτικό επίπεδο των εργαζομένων. Στο Διάγραμμα 6 εμφανίζεται το ποσοστό των εργαζομένων που βρίσκεται στο όριο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού σε Ελλάδα και ΕΕ ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο, για τα έτη 2009 και 2015-2016. Είναι προφανές ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ το επίπεδο εκπαίδευσης είναι καθοριστικό ως προς τις μισθολογικές απολαβές και κατ' επέκταση ως προς το επίπεδο φτώχειας. Ωστόσο, στη χώρα μας οι διαφορές είναι πιο εμφατικές, καθώς για το 2016 το 27,1% των εργαζομένων που κατέχουν έως γυμνασιακή εκπαίδευση βρίσκεται στο όριο της φτώχειας έχοντας όμως παρουσιάσει μείωση σε σχέση με το 2015 (28,4%). Για το ίδιο εκπαιδευτικό επίπεδο, το ποσοστό φτώχειας στην ΕΕ εμφανίζει περιορισμένη αύξηση από 18,9% το 2015 σε 19,4% το 2016. Ισχυρές επίσης είναι και οι αποκλίσεις μεταξύ των εργαζομένων σε Ελλάδα και ΕΕ που έχουν ένα μέσο επίπεδο εκπαίδευσης, οι οποίες μάλιστα διευρύνονται κατά την περίοδο 2015-2016. Αντιθέτως, μεταξύ εργαζομένων που είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εντοπίζονται σαφώς χαμηλότερες αποκλίσεις στα ποσοστά φτώχεια, οι οποίες ωστόσο διευρύνονται μεταξύ 2015 και 2016. Οι παραπάνω διαφορές αναδεικνύουν πως στην Ελλάδα το «μισθολογικό πανεπιστημιακό πριμ» έχει μεγαλύτερο ειδικό βάρος και αυτό αποδίδεται εκτός των άλλων

και στην περιορισμένη επανεκπαίδευση ή/και κατάρτιση των εργαζομένων με χαμηλό επίπεδο σπουδών, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι πολλοί εργαζόμενοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης απασχολούνται μεν αλλά σε θέσεις εργασίας που υπολείπονται του μορφωτικού τους επιπέδου (ΚΑΝΕΠ, 2017).

Διάγραμμα 6: Ποσοστό εργαζομένων στο όριο της φτώχειας σε Ελλάδα και ΕΕ ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο (2009, 2015 και 2016)

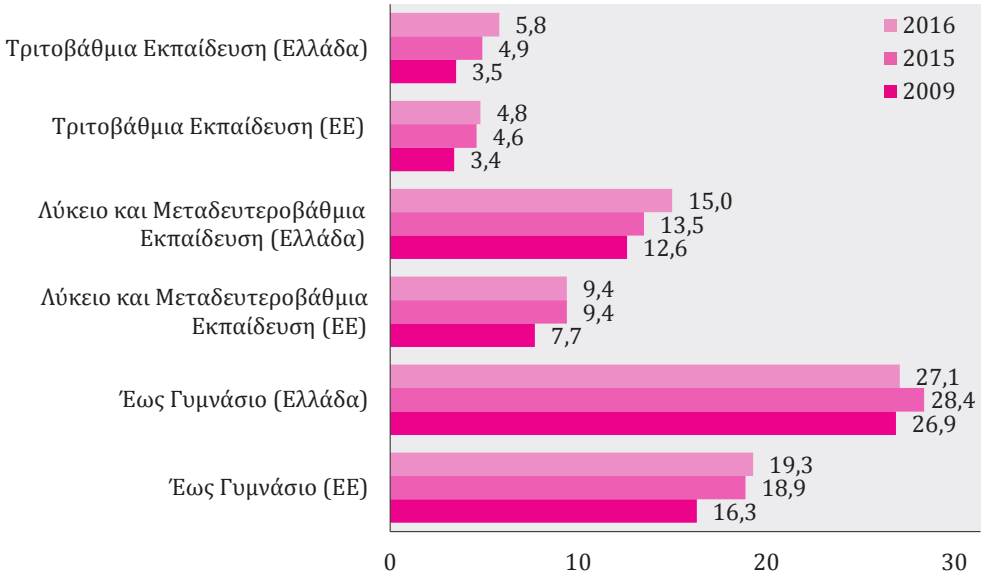

***Πηγή*:** Eurostat

Στο Διάγραμμα 7 παρουσιάζεται το ποσοστό εργαζομένων στο όριο της φτώχειας ως προς τον τύπο της σύμβασης για τα έτη 2009 και 2015-2016. Όπως μπορούμε να δούμε, τόσο για την Ελλάδα όσο και για την ΕΕ το ποσοστό εργαζομένων στο όριο της φτώχειας που έχουν συμβάσεις ορισμένου χρόνου είναι περίπου τριπλάσιο από εκείνο των εργαζομένων με συμβάσεις αορίστου χρόνου. Τα ευρήματα αυτά καθιστούν προφανές πως οι σταθερές σχέσεις απασχόλησης[10] όχι μόνο περιορίζουν την αβεβαιότητα των εργαζομένων ως προς το εργασιακό μέλλον τους, αλλά ταυτόχρονα εξασφαλίζουν κι ένα σαφώς καλύτερο βιοτικό επίπεδο. Στην Ελλάδα το 2015 εμφανίζεται αύξηση των εργαζομένων αορίστου χρόνου που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας, η οποία όμως αντισταθμίζεται από τη μείωση του ποσοστού φτώχειας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου προσεγγίζοντας τα προ-κρίσης επίπεδα.

10. Επιπλέον, οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου συνδέονται περισσότερο με άλλες ευέλικτες μορφές εργασίας, όπως η ημιαπασχόληση, όπου εντοπίζεται υψηλό ποσοστό φτώχειας (βλ. Διάγραμμα 4.8).

Διάγραμμα 7: Ποσοστό εργαζομένων στο όριο της φτώχειας σε Ελλάδα και ΕΕ ως προς τον τύπο της σύμβασης (2009, 2015 και 2016)

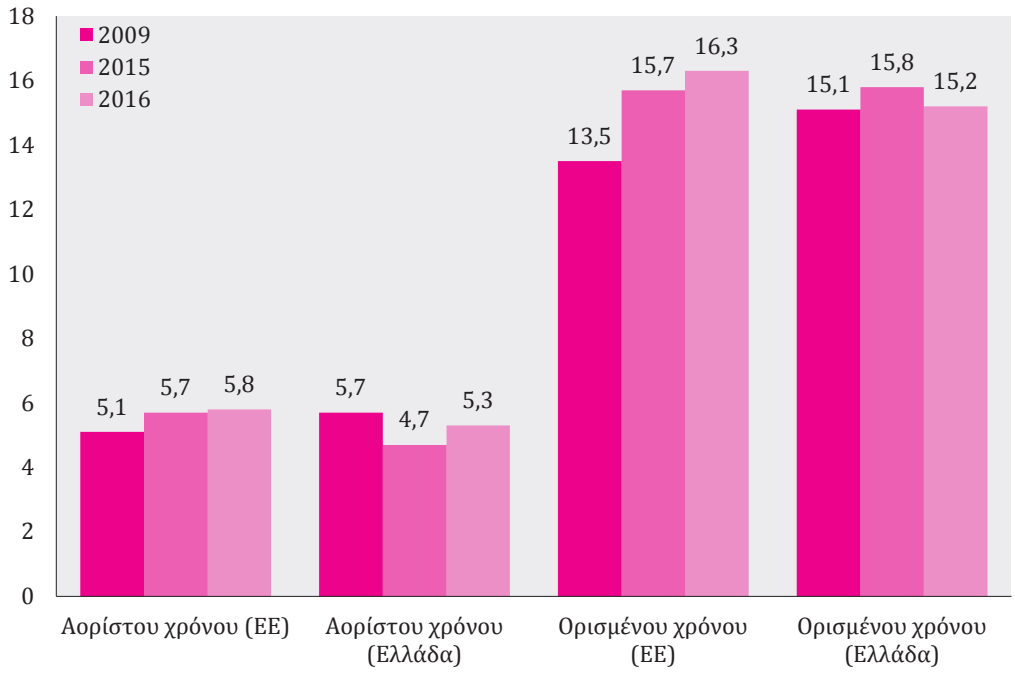

***Πηγή*:** Eurostat

Σε όλες τις Εκθέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ που έχουν δημοσιευτεί κατά την περίοδο υλοποίησης των ΠΟΠ εκφράζεται σταθερά ο έντονος προβληματισμός του Ινστιτούτου για την ταχεία εξάπλωση των ευέλικτων μορφών εργασίας τόσο ως προς την αποτελεσματικότητά τους σχετικά με τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας όσο και για τις επιπτώσεις που θα έχουν στο επίπεδο διαβίωσης των εργαζομένων. Ο προβληματισμός αυτός διατηρείται στο ακέραιο και στην παρούσα Έκθεση, καθώς, όπως μπορούμε να δούμε και στο Διάγραμμα 8, το ποσοστό φτώχειας των εργαζομένων μερικής απασχόλησης εμφανίζει μια ισχυρή αύξηση το 2016 σε σχέση με το 2015 φτάνοντας στο 30,3% ή διαφορετικά περίπου ένας στους τρεις εργαζομένους μερικής απασχόλησης διαβιούσε το 2016 σε συνθήκες σχετικής φτώχειας, το υψηλότερο ποσοστό που σημειώνεται από το 2009. Η εξέλιξη αυτή επιβεβαιώνει ότι η διεύρυνση των ευέλικτων σχέσεων εργασίας συνιστά και το διαβατήριο για τη φτώχεια σε μεγάλο κομμάτι του εργαζόμενου πληθυσμού. Τα ευρήματα αυτά συμβαδίζουν με τα στατιστικά στοιχεία που πρόσφατα έδωσε ο ΕΦΚΑ για τον Μάιο του 2017, τα οποία αναδεικνύουν ότι ένας στους τρεις εργαζομένους με μερική απασχόληση λαμβάνει μισθό χαμηλότερο από το επίδομα ανεργίας.[11] Αύξηση του ποσοστού φτώχειας εμφανίζεται όμως και στους εργαζομένους πλήρους απασχόλησης, πιθανόν ως συνέπεια της εισοδηματικής λιτότητας των προηγούμενων

11. Βλ. http://www.efka.gov.gr/_news/files/DI_MEL_F1_11_212352-12022018.pdf.

ετών και της υπερφορολόγησης. Αντιθέτως, στην ΕΕ εμφανίζονται σαφώς πιο ήπιες μεταβολές στο ποσοστό φτώχειας, οι οποίες αφορούν μόνο τους εργαζομένους μερικής απασχόλησης. Συγκρίνοντας τις μορφές απασχόλησης μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ, στην πρώτη περίπτωση υπάρχει μια σαφώς μεγαλύτερη αναλογία των εργαζομένων μη πλήρους απασχόλησης στο όριο της φτώχειας ως προς τους εργαζομένους που βρίσκονται σε καθεστώς πλήρους απασχόλησης, η οποία μάλιστα διευρύνεται το 2016 σε σχέση με το 2015. Αυτό αναδεικνύει μια εξελισσόμενη διαίρεση στην εγχώρια αγορά εργασίας ως προς τις μισθολογικές απολαβές και εν γένει τα εργασιακά δικαιώματα και ταυτόχρονα δείχνει ότι η γενίκευση των ελαστικών εργασιακών σχέσεων προωθείται χωρίς κάποια προστασία των εργαζομένων που υφίστανται τέτοιες σχέσεις.

Διάγραμμα 8: Ποσοστό εργαζομένων στο όριο της φτώχειας σε Ελλάδα και ΕΕ ως προς τον χρόνο απασχόλησης (2009, 2015 και 2016)

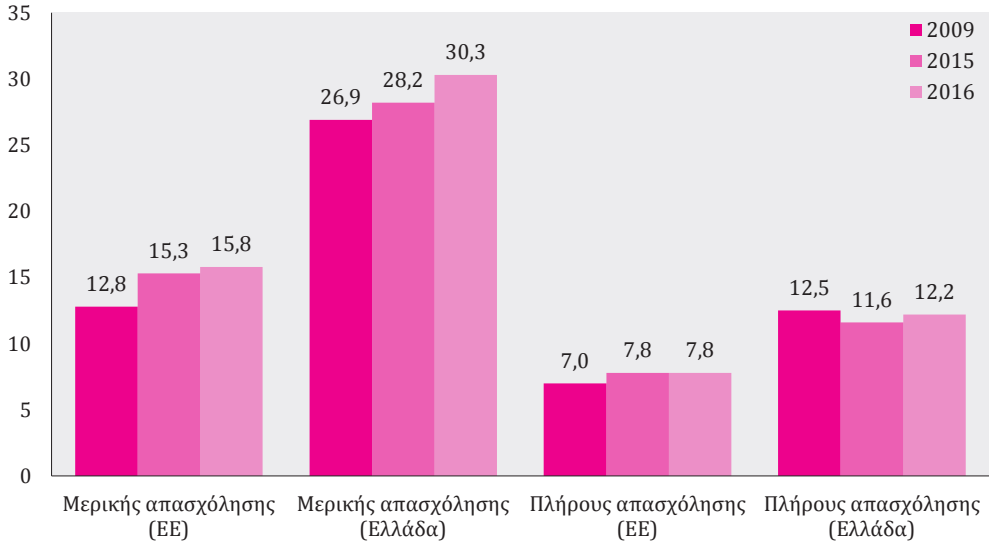

Πηγή: Eurostat

4. Οικονομική στενότητα και υλική αποστέρηση των ελληνικών νοικοκυριών

Η συνέχιση των πολιτικών λιτότητας, σε συνδυασμό με την υπερφορολόγηση, φαίνεται να εντείνει ακόμα περισσότερο το 2016 τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα νοικοκυριά στις οικονομικές τους συναλλαγές καθώς και στην κάλυψη των βασικών τους αναγκών. Ειδικότερα, στο Διάγραμμα 9 παρουσιάζεται το ποσοστό του πληθυσμού που αδυνατεί να καλύψει επιλεγμένες βασικές ανάγκες το 2016 σε σύγκριση με το 2015 και το 2009, ενώ στο ίδιο διάγραμμα εμφανίζονται τα αντίστοιχα ποσοστά για την ΕΕ.

Ξεκινώντας από τη δυνατότητα έγκαιρης πληρωμής λογαριασμών ΔΕΚΟ, παρατηρείται σε σχέση με το 2015 μια περιορισμένη αύξηση των νοικοκυριών που εμφανίζουν καθυστέρηση στην αποπληρωμή τους από 42% σε 42,2%, σημειώνοντας την υψηλότερη τιμή για

την περίοδο 2009-2016. Αντιθέτως στην ΕΕ εντοπίζεται μια σημαντική μείωση του αντίστοιχου ποσοστού από 8,9% σε 7,9% προσεγγίζοντας επίπεδα που είναι χαμηλότερα ακόμη και από το 2009, δηλαδή λίγο πριν ξεσπάσει η κρίση στην Ελλάδα και στη συνέχεια στην Ευρωζώνη. Την ίδια στιγμή εμφανίζεται μια αξιοσημείωτη αύξηση των νοικοκυριών που εμφανίζουν καθυστέρηση στην πληρωμή των δανειακών τους υποχρεώσεων καθώς και των ενοικίων τους από 14,3% το 2015 σε 15,3% το 2016. Στην ΕΕ το ποσοστό διατηρείται σε χαμηλότερα επίπεδα από το 4%, ενώ το 2016 περιορίζεται στο 3,5% των νοικοκυριών. Οριακή αύξηση από 53,4% σε 53,6% εμφανίζει επίσης και το ούτως ή άλλως ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό των νοικοκυριών που αδυνατεί να ανταποκριθεί στην κάλυψη έκτακτων αναγκών. Μάλιστα, σε σχέση με το 2009 το ποσοστό αυτό διπλασιάζεται, γεγονός που αναδεικνύει την οικονομική στενότητα στην οποία έχουν περιέλθει τα ελληνικά νοικοκυριά εξαιτίας της δραστικής μείωσης του διαθέσιμου εισοδήματος και των αποταμιεύσεων. Αντίθετα στην ΕΕ, αν και το ίδιο ποσοστό είναι σχετικά υψηλό, παρουσιάζει ωστόσο μια σταθερότητα για την ίδια περίοδο, ενώ το 2016 εμφανίζει μείωση της τάξης του 1,1%.

Ιδιαίτερα ανησυχητική κρίνεται η ισχυρή αύξηση του ποσοστού των νοικοκυριών που αδυνατούν να καταναλώσουν γεύμα με κρέας, ψάρι ή κοτόπουλο κάθε 2η μέρα, από 12,9% το 2015 σε 14,4% το 2016. Αυτό υποδεικνύει ότι η οικονομική δυσπραγία των ελληνικών νοικοκυριών αποτυπώνεται και στη ζήτηση πιο ανελαστικών αγαθών, όπως είναι τα παραπάνω διατροφικά είδη. Όσον αφορά την ΕΕ, το αντίστοιχο ποσοστό διατηρείται σε επίπεδα χαμηλότερα του 9%. Καλύτερη είναι η εικόνα ως προς την εξέλιξη των επιδόσεων σε καταναλωτικές ανάγκες, όπως η εξασφάλιση επαρκούς θέρμανσης καθώς και η πραγματοποίηση διακοπών τουλάχιστον μία εβδομάδα μακριά από το σπίτι. Και στις δύο κατηγορίες αναγκών σημειώνεται οριακή μείωση. Αντίστοιχα, τα νοικοκυριά της ΕΕ εμφανίζουν σημαντική μείωση στις δύο παραπάνω κατηγορίες αναγκών προσεγγίζοντας τα χαμηλότερα επίπεδα της περιόδου 2009-2016. Τέλος, ισχυρή αύξηση εμφανίζει το ποσοστό των νοικοκυριών στην Ελλάδα τα οποία αδυνατούν να αντεπεξέλθουν στις συνήθεις υποχρεώσεις του νοικοκυριού από 22,3% το 2009 σε 38,2% το 2015 για να αυξηθεί περαιτέρω το 2016 στο 40,6%. Αντιθέτως, μείωση εμφανίζεται στο αντίστοιχο ποσοστό των νοικοκυριών της ΕΕ. Συνοψίζοντας την έως τώρα ανάλυση, το 2016 εμφανίζεται μια περαιτέρω πτώση του βιοτικού επιπέδου των νοικοκυριών. Επίσης, ιδιαίτερα ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι την ίδια στιγμή τα νοικοκυριά της ΕΕ φαίνεται να εξέρχονται από τις αρνητικές επιπτώσεις της ευρύτερης κρίσης στην Ευρωζώνη, το οποίο αποτυπώνεται στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους. Το αποτέλεσμα των δύο αντίθετων τάσεων είναι να διευρύνονται ακόμη περισσότερο οι αποκλίσεις στο βιοτικό επίπεδο μεταξύ του πληθυσμού της Ελλάδας και της ΕΕ.

Διάγραμμα 9: Ποσοστό (%) του πληθυσμού στην Ελλάδα και στην ΕΕ (27) που αδυνατεί να καλύψει συγκεκριμένες ανάγκες (2009, 2015 και 2016)

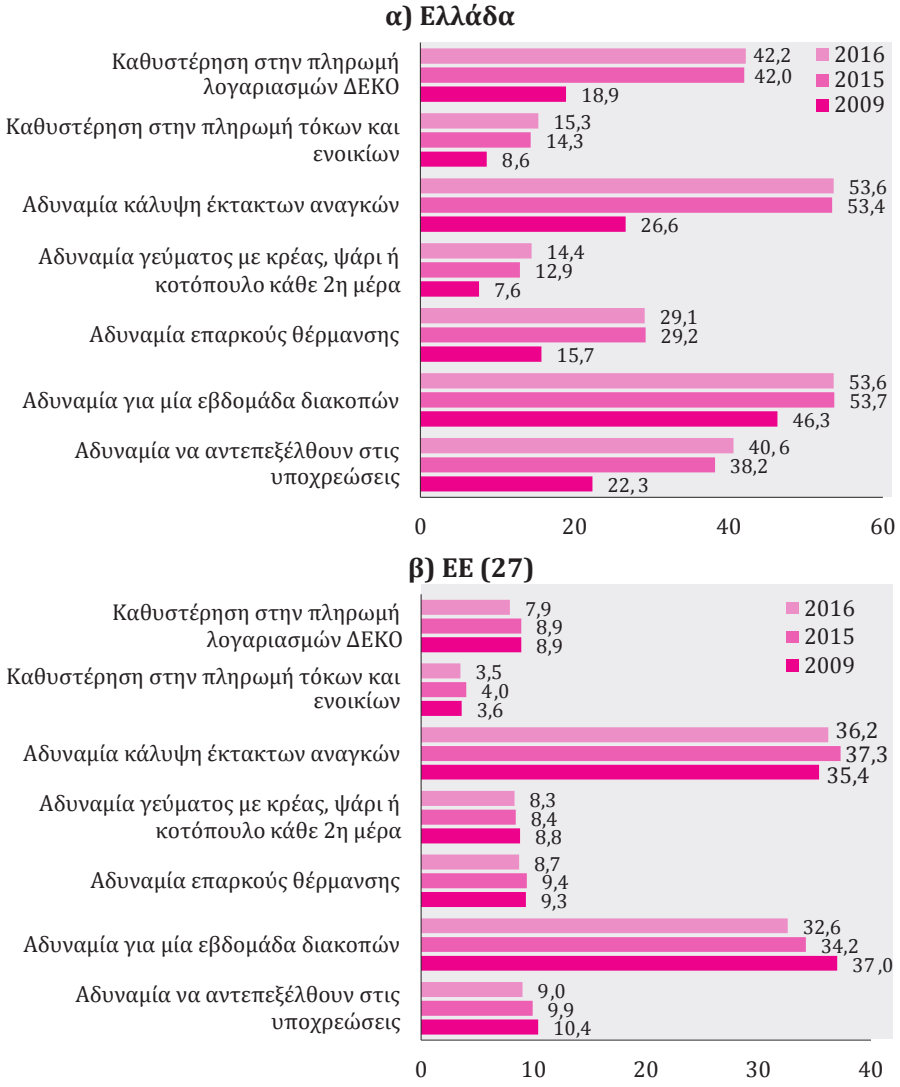

***Πηγή*:** Eurostat

Η επιδείνωση των όρων διαβίωσης των ελληνικών νοικοκυριών κατά τη διάρκεια της κρίσης επιβεβαιώνεται και στο Διάγραμμα 10, όπου παρουσιάζεται η εξέλιξη του δείκτη σοβαρής υλικής αποστέρησης[12] στο σύνολο του πληθυσμού καθώς και ανά καθεστώς απασχόλησης. Το πλεονέκτημα του δείκτη αυτού είναι ότι προσφέρει μια πιο συγκεκριμένη εικόνα ως προς τη φτώχεια των νοικοκυριών στην πιο απόλυτη και ακραία μορφή της. Ειδικότερα, στο σύνολο του πληθυσμού το ποσοστό που βρίσκεται σε κατάσταση σοβαρής υλικής αποστέρησης αυξάνεται από 10,6% το 2009 σε 21,4% το 2016 εμφανίζοντας οριακή αύξηση σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Αυτό σημαίνει πως σταθερά

12. Για το περιεχόμενο της σοβαρής υλικής αποστέρησης βλ. Eurostat (2012).

τουλάχιστον ένας στους πέντε Έλληνες εμφανίζει σοβαρά προβλήματα διαβίωσης. Αντίστοιχα αύξηση από 8,3% σε 15,5% εμφανίζει και το ποσοστό των εργαζομένων στο σύνολό τους που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα διαβίωσης, έχοντας όμως μειωθεί ελαφρώς σε σχέση με το προηγούμενο έτος.

Όσον αφορά τις επιμέρους ομάδες του πληθυσμού που εμφανίζονται στο Διάγραμμα 10, η μεγαλύτερη αύξηση εντοπίζεται στους ανέργους, από 20,2% το 2009 σε 45,8% το 2016, ενώ σε σχέση με το προηγούμενο έτος η αύξηση είναι της τάξης του 2,4%. Επίσης, αύξηση του ποσοστού σοβαρής υλικής αποστέρησης εμφανίζεται στον οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό από 26,3% το 2015 σε 27,1% το 2016 (14,5% το 2009) και στους αυτοαπασχολούμενους από 18% σε 18,3% αντίστοιχα (8,5% το 2009). Αντιθέτως μείωση εμφανίζουν οι υπόλοιπες ομάδες του πληθυσμού και πιο συγκεκριμένα οι μισθωτοί εργαζόμενοι από 14,8% το 2015 σε 14,2% το 2016 (8,1% το 2009) και οι συνταξιούχοι από 13,1% σε 12,6% αντίστοιχα (10,2% το 2009). Καταλήγοντας, τα ευρήματα ως προς το ποσοστό των πληθυσμιακών ομάδων που βρίσκονται σε κατάσταση σοβαρής υλικής αποστέρησης έρχονται σε συμφωνία με εκείνα του Διαγράμματος 4 και πιο συγκεκριμένα με το ότι βελτίωση ως προς τις συνθήκες διαβίωσης εμφανίζουν το 2016 οι μισθωτοί εργαζόμενοι και οι συνταξιούχοι και περαιτέρω επιδείνωση οι άνεργοι, οι αυτοαπασχολούμενοι και ο οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός.

Διάγραμμα 10: Δείκτης σοβαρής υλικής αποστέρησης στο σύνολο του πληθυσμού και κατά καθεστώς απασχόλησης στην Ελλάδα (ηλικία άνω των 18, 2009, 2015 και 2016)

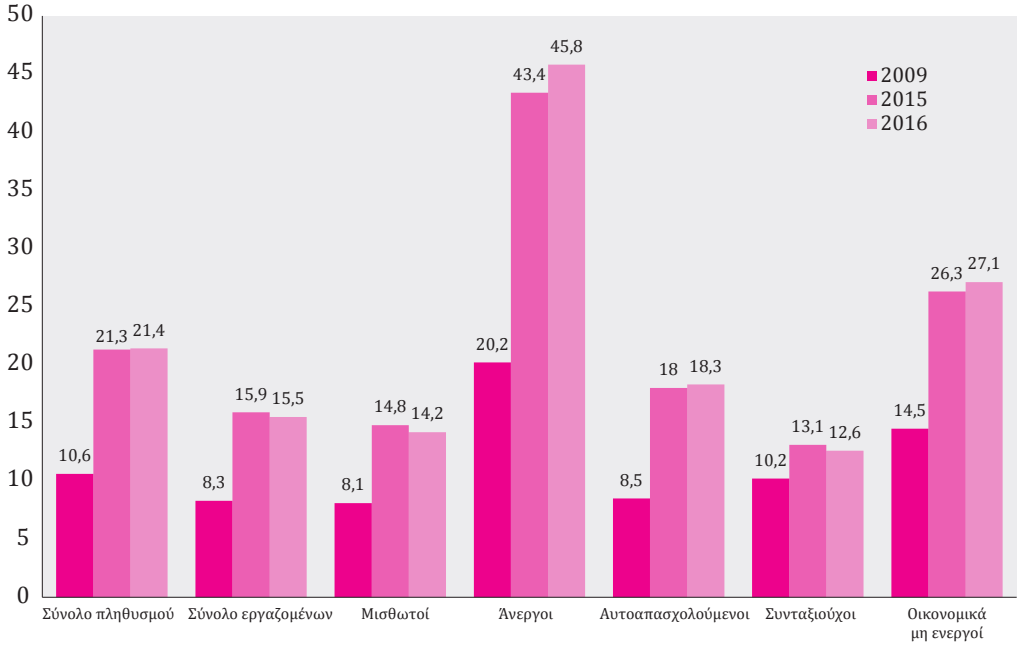

Πηγή: Eurostat

Ένα ζήτημα που ανησυχεί ιδιαιτέρως τους Έλληνες εργαζομένους είναι οι επιπτώσεις που θα έχει στο διαθέσιμο εισόδημα η μείωση του αφορολόγητου ορίου στη ζώνη των 5.700 ευρώ από το 2020, με πιθανότητα ωστόσο η μείωση να ισχύσει από το 2019 στην περίπτωση που υπερισχύσει η άποψη του ΔΝΤ περί αδυναμίας επίτευξης πλεονάσματος της τάξης του 3,5% τα επόμενα χρόνια και μέχρι το 2022. Όπως είχε επισημάνει το Ινστιτούτο στην περσινή Ετήσια Έκθεση (ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2017α), μια τέτοια εξέλιξη, εκτός από μακροοικονομικά μη βιώσιμη, είναι και κοινωνικά άδικη. Χρησιμοποιώντας μικροδεδομένα από την Έρευνα για το Εισόδημα και τις Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC), είχαμε δείξει ότι κατά την περίοδο 2010-2015, οι φορολογικές επιβαρύνσεις που προέβλεπαν τα ΠΟΠ έπληξαν περισσότερο τις χαμηλότερες εισοδηματικές τάξεις παρά τις υψηλότερες. Όπως μπορούμε να δούμε και στον Πίνακα 1, η ταξική μεροληψία της παραπάνω φορολογικής πολιτικής εξακολουθεί και το 2016 και μάλιστα με ενδείξεις ενίσχυσης. Ειδικότερα, στον Πίνακα 1 εμφανίζεται η αναλογία του φόρου στο εισόδημα και στις ασφαλιστικές εισφορές και του φόρου στον πλούτο ως προς το ακαθάριστο διαθέσιμο εισόδημα του 20% των φτωχότερων[13] (S1) και των πλουσιότερων (S5) νοικοκυριών αντίστοιχα. Όπως μπορούμε να δούμε, η αναλογία του φόρου εισοδήματος και των ασφαλιστικών εισφορών ως προς το ακαθάριστο εισόδημα σε απόλυτες μονάδες αυξήθηκε στα φτωχότερα νοικοκυριά από 9,08% το 2015 σε 9,34% το 2016, ενώ η συνολική μεταβολή για την περίοδο 2010-2016 είναι της τάξης του 3,21%. Αντιθέτως, στα πλουσιότερα νοικοκυριά παρατηρείται μείωση στην αναλογία του φόρου εισοδήματος και ασφαλιστικών εισφορών ως προς το ακαθάριστο εισόδημα, από 30,04% σε 29%, ενώ για την περίοδο 2010-2016 η αύξηση φτάνει μόλις στο 0,59%.

Η αδικία γίνεται ακόμα πιο εμφατική στην περίπτωση του φόρου περιουσίας, όπου για τα φτωχότερα νοικοκυριά η επιβάρυνση στο ακαθάριστο εισόδημά τους αυξάνεται από 6,04% το 2015 σε 6,98% το 2016, ενώ κατά την περίοδο 2010-2016 προκύπτει συνολική αύξηση της τάξης των 6,84 μονάδων. Αντιθέτως και σε αυτή την περίπτωση, τα πλουσιότερα νοικοκυριά παρουσιάζουν οριακή μείωση από 2,46% σε 2,43%, ενώ συνολικά για την περίοδο 2010-2016 η αύξηση είναι 2,31 μονάδες. Από την ανάλυση που προηγήθηκε θεωρούμε πως η επικείμενη διεύρυνση της φορολογικής βάσης μέσω της μείωσης του αφορολόγητου ορίου θα διευρύνει ακόμη περισσότερο τις κοινωνικές ανισότητες. Για τον λόγο αυτό, τονίζουμε για άλλη μια φορά πως η δημοσιονομική εξυγίανση από την πλευρά των εσόδων θα πρέπει να πραγματοποιηθεί μέσω μιας δικαιότερης φορολογικής πολιτικής και μέσω της ουσιαστικής αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής.

13. Για την ταξινόμηση σε φτωχότερα και πλουσιότερα νοικοκυριά χρησιμοποιήσαμε μικροδεδομένα της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC) για τα έτη 2010, 2015 και 2016. Όσον αφορά το ύψος του ακαθάριστου εισοδήματος βάσει του οποίου γίνεται η διάκριση των νοικοκυριών, αυτό έχει ως εξής: Το 2010 το 20% των φτωχότερων νοικοκυριών (ανεξαρτήτως μεγέθους) λάμβανε ακαθάριστο εισόδημα λιγότερο των 10.245 ευρώ, το 2015 το όριο ήταν τα 8.184 ευρώ, ενώ το 2016 μειώνεται ακόμα περισσότερο στα 7.913 ευρώ. Τα αντίστοιχα όρια για τα πλουσιότερα νοικοκυριά ήταν άνω των 41.380 ευρώ για το 2010, των 28.264 ευρώ για το 2015 και των 27.275 το 2016.

Πίνακας 1: Φορολογική επιβάρυνση των φτωχότερων και των πλουσιότερων νοικοκυριών (2010, 2015 και 2016)

	Φόρος εισοδήματος και ασφαλιστικών εισφορών προς ακαθάριστο εισόδημα			Φόρος περιουσίας προς ακαθάριστο εισόδημα		
	2010	2015	2016	2010	2015	2016
Φτωχότερα	6,13%	9,08%	9,34%	0,14%	6,04%	6,98%
Πλουσιότερα	28,41%	30,04%	29,00%	0,12%	2,46%	2,43%

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (εκτιμήσεις ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

5. Η εξέλιξη της οικονομικής ανισότητας στην Ελλάδα

Το φαινόμενο της φτώχειας δεν ταυτίζεται απαραίτητα με την άνιση κατανομή του εισοδήματος. Για να έχουμε πιο συνολική εικόνα των επιπτώσεων της κρίσης και της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής, το ενδιαφέρον μας στρέφεται στη συνέχεια στη διερεύνηση της κατανομή του εισοδήματος.[14] Μια προσέγγιση της μέτρησης της ανισότητας είναι μέσω του προσδιορισμού της κατανομής του εισοδήματος μεταξύ των πληθυσμιακών δεκατημορίων και πιο συγκεκριμένα των δεικτών S10/S6 και S6/S1. Ο δείκτης S10/S6 ισούται με τον λόγο του εισοδηματικού μεριδίου που απολαμβάνει το 10ο πιο ευκατάστατο δεκατημόριο του πληθυσμού προς το αντίστοιχο 6ο πληθυσμιακό δεκατημόριο στη σειρά κατάταξης και αποτυπώνει τις μεταβολές στην ισοκατανομή που απορρέουν από τις υψηλές εισοδηματικές τάξεις. Αντίστοιχα, ο δείκτης S6/S1 ισούται με τον λόγο του εισοδηματικού μεριδίου που απολαμβάνει το 6ο πιο ευκατάστατο δεκατημόριο του πληθυσμού προς το αντίστοιχο 1ο πληθυσμιακό δεκατημόριο και αποτυπώνει τις μεταβολές που απορρέουν από τις χαμηλές εισοδηματικές τάξεις. Ξεκινώντας από τον δείκτη S6/S1 παρατηρούμε στο Διάγραμμα 11 πως κατά την περίοδο 2009-2015 εμφανίζει μια σημαντική αύξηση της τάξης των 1,10 μονάδων. Η τάση αυτή υποδεικνύει πως η κρίση στην Ελλάδα έπληξε περισσότερο τα χαμηλότερα τμήματα της εισοδηματικής κατανομής, γεγονός που έχει επισημανθεί και στην προηγούμενη Έκθεση του Ινστιτούτου (ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2017α).

Ωστόσο, κατά την περίοδο 2015-2016 εμφανίζεται μια ελαφρά βελτίωση της εισοδηματικής κατανομής στα χαμηλότερα τμήματα, καθώς ο δείκτης μειώνεται κατά 0,29 μονάδες. Στην ΕΕ ο ίδιος δείκτης εμφανίζει μια αύξηση, η οποία όμως κρίνεται περιορισμένη για να ισχυριστούμε πως υπήρξαν αντίστοιχες ραγδαίες μεταβολές στην κοινωνική διαστρωμάτωση, ενώ το 2016 ο ίδιος δείκτης παραμένει αμετάβλητος. Όσον αφορά τον δείκτη S10/S6 τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ δεν προκύπτουν αξιοσημείωτες μεταβολές. Ειδικά για την περίπτωση της Ελλάδας, οι παραπάνω μεταβολές υποδεικνύουν πως κατά τη διάρκεια της κρίσης έχει σημειωθεί διεύρυνση της ανισοκατανομής η οποία έγινε αποκλειστικά σε βάρος των χαμηλότερων εισοδηματικών τάξεων. Ωστόσο, το 2016 σημειώνεται ελαφρά υποχώρηση του δείκτη S6/S1.

14. Για μια αναλυτική παρουσίαση της ανισοκατανομής του εισοδήματος στις χώρες της ΕΕ βλ. ETUI (2017).

Διάγραμμα 11: Δείκτες ανισότητας S10/S6 και S6/S1 σε Ελλάδα και ΕΕ (2009, 2015 και 2016)

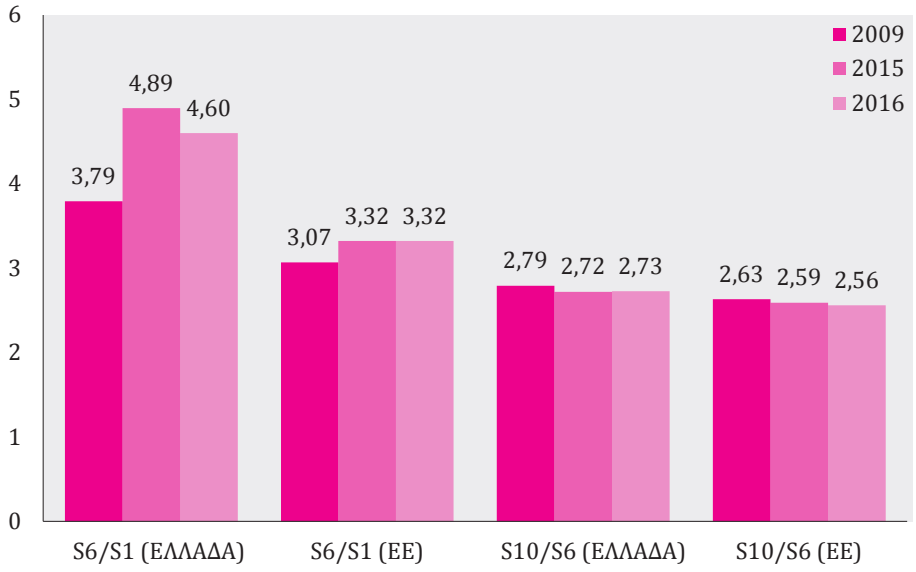

Πηγή: *Eurostat*

Στο Διάγραμμα 12 εμφανίζεται ο δείκτης Gini[15]. Παρατηρούμε ότι κατά την περίοδο της κρίσης ο δείκτης Gini αυξήθηκε[16] εξαιτίας της επιδείνωσης της θέσης των κατώτερων εισοδηματικών τάξεων από 33,1% το 2009 σε 34,3% το 2016 έχοντας φτάσει στο υψηλότερο επίπεδο το 2014 (34,5%). Στο ίδιο διάγραμμα εμφανίζονται και άλλοι δύο δείκτες Gini: ο πρώτος προσμετρά την ανισοκατανομή στα εισοδήματα χωρίς την επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων (εξαιρουμένων των συντάξεων) και ο δεύτερος την ανισοκατανομή χωρίς όλες ανεξαιρέτως τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Στην πρώτη περίπτωση παρατηρούμε πως οι κοινωνικές μεταβιβάσεις (πλην των συντάξεων) με κυριότερη το επίδομα ανεργίας έχουν περιορισμένες επιπτώσεις στην ανισοκατανομή ειδικά στην αρχή της κρίσης, καθώς στη συνέχεια αναβαθμίζεται η σημασία τους για την αντιμετώπιση της ανισότητας. Ειδικότερα, το 2009 η ανισοκατανομή αυξάνεται μόλις κατά 1,7 μονάδες εάν δεν συνυπολογιστούν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις (πλην των συντάξεων), το 2015 κατά 2,3 μονάδες, ενώ το 2016 κατά 2,5 μονάδες. Αντιθέτως, ιδιαίτερα ισχυρή είναι η συμβολή των συντάξεων στην άμβλυνση της ανισοκατανομής, η οποία μάλιστα ενισχύεται ακόμα περισσότερο κατά τη διάρκεια της κρίσης. Όπως μπορούμε να δούμε στο ίδιο διάγραμμα, το 2009 η απόκλιση ισούται με 16,3 μονάδες για να διευρυνθεί στις 26,5 μονάδες το 2015 και στη συνέχεια να μειωθεί οριακά το 2016

15. Ο δείκτης Gini λαμβάνει τιμές από 0 έως 100. Στην πρώτη περίπτωση υπάρχει απόλυτη ισοκατανομή των εισοδημάτων, ενώ στη δεύτερη απόλυτη ανισότητα.

16. Για τα ίδια έτη ο δείκτης Gini συνολικά στην ΕΕ ήταν σχεδόν αμετάβλητος και σε επίπεδα χαμηλότερα από εκείνον της Ελλάδας (30,5 το 2009 και 30,8 το 2016). Αυτό σημαίνει πως το επίπεδο των ανισοτήτων στη χώρα μας διευρύνθηκε ακόμα περισσότερο σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

στις 26,4 μονάδες. Η εξέλιξη αυτή αποδεικνύει αφενός[17] το ειδικό βάρος που έχουν οι συντάξεις στον περιορισμό των ανισοτήτων και αφετέρου την περιορισμένη αποτελεσματικότητα των υπόλοιπων κοινωνικών μεταβιβάσεων.

Διάγραμμα 12: Δείκτες Gini (%) με και χωρίς κοινωνικές μεταβιβάσεις για την Ελλάδα (2009, 2015 και 2016)

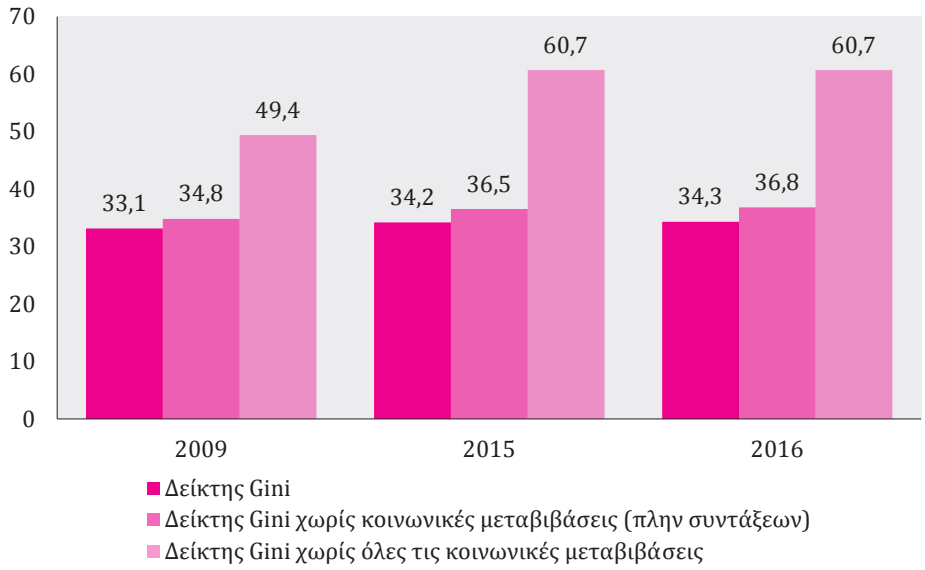

Πηγή: *Eurostat*

6. Η περιφερειακή διάσταση της φτώχειας και της ανισότητας στην Ελλάδα

Οι διάφορες εκτιμήσεις του ποσοστού φτώχειας καθώς και των ανισοτήτων που παρουσιάσαμε στις προηγούμενες ενότητες προκύπτουν από τα μικροδεδομένα που παρέχει η έρευνα για το Εισόδημα και τις Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC). Ωστόσο, στην περίπτωση της Ελλάδας τουλάχιστον ένα σημαντικό μειονέκτημα της EU-SILC είναι ότι η περιφερειακή διάσταση των μικροδεδομένων είναι ιδιαιτέρως περιοριστική, καθώς διακρίνονται σε επίπεδο NUTS1, δηλαδή η προέλευση των νοικοκυριών αναφέρεται σε τέσσερις ευρείες ομάδες Περιφερειών και πιο συγκεκριμένα στην Αττική (EL 3), στα Νησιά Αιγαίου, Ιονίου και Κρήτης (EL 4), στη Βόρεια Ελλάδα (EL 5) και στην Κεντρική Ελλάδα (EL 6). Το αποτέλεσμα είναι να μην μπορούμε να αποκτήσουμε μια πιο ειδική άποψη ως προς τη φτώχεια και την ανισότητα στις 13 Περιφέρειες της χώρας. Ωστόσο, το πρόβλημα αυτό μπορεί να αντιμετωπιστεί ικανοποιητικά εάν χρησιμοποιήσουμε τα μικροδεδομένα που παρέχει η Έρευνα Οικογενειακού Προϋπολογισμού (ΕΟΠ/HBS), η οποία επικεντρώνεται στις καταναλωτικές συνήθειες των νοικοκυριών. Ειδικότερα, τα τελευταία χρόνια η ΕΟΠ έχει μεταβάλει την περιφερειακή

17. Σε επίπεδο ΕΕ παρομοίως οι συντάξεις συνιστούν τη σημαντικότερη παροχή άμβλυνσης των ανισοτήτων. Ωστόσο, το ειδικό τους βάρος είναι πιο περιορισμένο. Αντιθέτως, οι λοιπές μεταβιβαστικές πληρωμές έχουν συγκριτικά μεγαλύτερη συμβολή στον περιορισμό των ανισοτήτων.

ταξινόμηση των μικροδεδομένων από NUTS1 σε NUTS2. Αυτό, σε συνδυασμό με το ότι παρέχει στοιχεία διαθέσιμου εισοδήματος ανά νοικοκυριό, μας επιτρέπει να προχωρήσουμε σε εκτιμήσεις της φτώχειας και της ανισότητας για τις 13 Περιφέρειες[18] (αντί των τεσσάρων της EU-SILC). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι τα εν λόγω εμπειρικά ευρήματα συνιστούν προσεγγίσεις και δεν ταυτίζονται με τις επίσημες εκτιμήσεις που παρέχει τόσο η ΕΛΣΤΑΤ όσο και η Eurostat, καθώς οι τελευταίες βασίζονται στα μικροδεδομένα της EU-SILC.

Στον Πίνακα 2 εμφανίζεται το ποσοστό φτώχειας στις 13 Περιφέρειες της Ελλάδας για το έτος 2016, που είναι το τελευταίο για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Όπως μπορούμε να δούμε, το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας εντοπίζεται στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (25%) και ακολουθεί η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης (21,3%) και Θεσσαλίας (20,6%). Αντιθέτως, τα μικρότερα ποσοστά φτώχειας εντοπίζονται στις νησιωτικές Περιφέρειες της χώρας και πιο συγκεκριμένα στις Περιφέρειες Βορείου Αιγαίου και Νοτίου Αιγαίου (αμφότερες με ποσοστό 8,4%) και ακολουθούν τα Ιόνια Νησιά (11,1%). Τα χαμηλά ποσοστά φτώχειας των παραπάνω Περιφερειών σε έναν βαθμό μπορούν να αποδοθούν στην τουριστική κίνηση που χαρακτηρίζει τις συγκεκριμένες Περιφέρειες με αποτέλεσμα να εμφανίζουν μεγαλύτερη ανθεκτικότητα απέναντι στην κρίση σε σχέση με άλλες Περιφέρειες της χώρας. Μια ένδειξη της μεγαλύτερης ανθεκτικότητας είναι το ότι οι παραπάνω Περιφέρειες εμφανίζουν το 2016 τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας, και αυτό φαίνεται πως συνέβαλε στον περιορισμό της σχετικής φτώχειας του πληθυσμού τους.

Πράγματι, όπως μπορούμε να δούμε και από το αριστερό μέρος του Διαγράμματος 13, εμφανίζεται μια σχετικά ισχυρή θετική συσχέτιση μεταξύ του ποσοστού ανεργίας και του ποσοστού φτώχειας. Στο δεξί μέρος του ίδιου διαγράμματος εμφανίζεται επίσης και η σχέση μεταξύ του ποσοστού φτώχειας και του κατά κεφαλήν ΑΕΠ[19]. Όπως θα ανέμενε κανείς, προκύπτει μια αρνητική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών, η οποία όμως είναι ασθενής. Αυτό υποδεικνύει πως το υψηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ δεν συνιστά τόσο καθοριστικό παράγοντα για την αντιμετώπιση της φτώχειας, καθώς ένας εξίσου σημαντικός παράγοντας είναι και το επίπεδο ισοκατανομής του ΑΕΠ στους κατοίκους της Περιφέρειας. Αντιθέτως, από το Διάγραμμα 13 προκύπτουν ενδείξεις πως η μείωση της ανεργίας συνιστά πιο αποτελεσματικό εργαλείο αντιμετώπισης της σχετικής φτώχειας.

18. Επειδή στις Περιφέρειες που χαρακτηρίζονται από σημαντική αγροτική δραστηριότητα εντοπίζεται και υψηλότερη ιδιοκατανάλωση, που σημαίνει ότι το επίπεδο διαβίωσης δεν καθορίζεται μονοσήμαντα από το χρηματικό εισόδημα, τα στοιχεία του διαθέσιμου εισοδήματος που χρησιμοποιούμε περιλαμβάνουν και την τεκμαρτή χρηματική αξία της ιδιοκατανάλωσης.

19. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ αναφέρεται στο 2015, που είναι το τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία σε επίπεδο Περιφέρειας. Ωστόσο δεν αναμένουμε σημαντικές αποκλίσεις στα μεγέθη σε σχέση με το 2016 και ακόμα περισσότερο στην κατάταξη των Περιφερειών.

Διάγραμμα 13: Ποσοστό φτώχειας, ποσοστό ανεργίας και κατά κεφαλήν ΑΕΠ

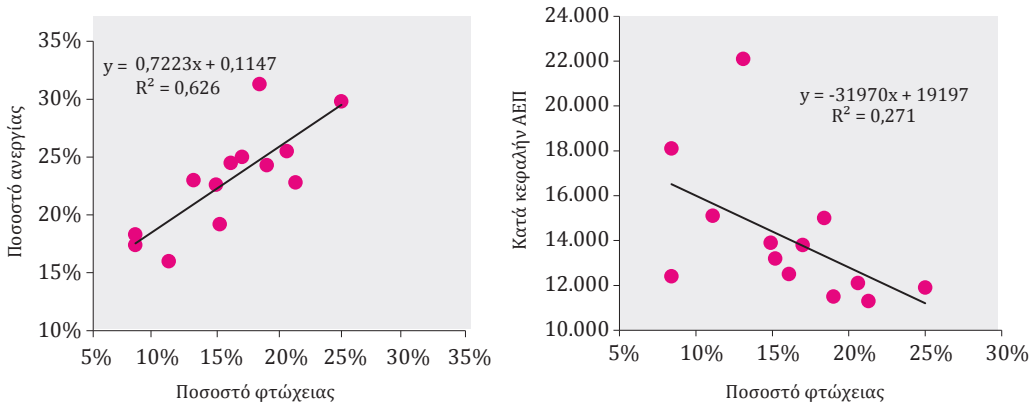

Πηγή: *ΕΛΣΤΑΤ και Eurostat (εκτιμήσεις ΙΝΕ ΓΣΕΕ)*

Πίνακας 2: Ποσοστό φτώχειας σε 13 Περιφέρειες της Ελλάδας

Περιφέρειες	NUTS2	2016	Φτώχεια με όρους εισοδήματος 2008	Απόκλιση σε όρους εισοδήματος 2008
Αττική	EL30	13,1%	22,9%	9,8%
Βόρειο Αιγαίο	EL41	8,40%	26,6%	18,2%
Νότιο Αιγαίο	EL42	8,40%	21,0%	12,6%
Κρήτη	EL43	14,9%	28,6%	13,7%
Ανατολική Μακεδονία-Θράκη	EL51	21,3%	37,3%	16,0%
Κεντρική Μακεδονία	EL52	16,1%	32,2%	16,1%
Δυτική Μακεδονία	EL53	18,4%	30,5%	12,1%
Ήπειρος	EL54	19,0%	33,3%	14,3%
Θεσσαλία	EL61	20,6%	34,4%	13,8%
Ιόνια Νησιά	EL62	11,1%	27,5%	16,4%
Δυτική Ελλάδα	EL63	25,0%	40,1%	15,1%
Στερεά Ελλάδα	EL64	17,0%	28,5%	11,5%
Πελοπόννησος	EL65	15,2%	34,5%	19,3%
Ελλάδα	**EL**	**15,7%**	**29,0%**	**13,3%**

Πηγή: *Μικροδεδομένα της Έρευνας Οικογενειακού Προϋπολογισμού της ΕΛΣΤΑΤ για το 2016 (εκτιμήσεις του περιφερειακού ποσοστού φτώχειας ΙΝΕ ΓΣΕΕ)*

Στον ίδιο πίνακα εμφανίζεται το ποσοστό φτώχειας χρησιμοποιώντας ως γραμμή φτώχειας το 60% του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος του 2008.[20] Η συγκεκριμένη προσαρμογή γίνεται ώστε να διαπιστώσουμε τις επιπτώσεις της κρίσης στο επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων στις επιμέρους Περιφέρειες. Και σε αυτή την περίπτωση, το

20. Το 2008 το διάμεσο διαθέσιμο εισόδημα προσαρμοσμένο ως προς το μέγεθος του νοικοκυριού ήταν 14.000 ευρώ, ενώ το 60% εκτιμάται στα 8.400 ευρώ. Το 2016 το αντίστοιχο διάμεσο εισόδημα μειώθηκε στα 11.037,4 ευρώ, ενώ το 60% στα 6.622,4 ευρώ.

υψηλότερο ποσοστό φτώχειας εντοπίζεται στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (40,1%) και ακολουθεί επίσης η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης (37,3%). Ωστόσο, στην τρίτη θέση συναντάμε την Περιφέρεια Πελοποννήσου (34,5%) με ελάχιστη διαφορά από την Περιφέρεια Θεσσαλίας (34,4%). Όσον αφορά τις Περιφέρειες με το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας σε εισοδηματικούς όρους του 2008, πρώτη έρχεται η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (21%) και ακολουθεί η Περιφέρεια Αττικής (22,9%) και τρίτη η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου (26,6%). Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε σε ποιες Περιφέρειες αυξάνεται περισσότερο το ποσοστό φτώχειας στην περίπτωση όπου ορίζεται το διάμεσο εισόδημα του 2008. Οι Περιφέρειες αυτές είναι η Πελοπόννησος (19,3%), ακολουθεί το Βόρειο Αιγαίο (18,2%) και έπειτα τα Ιόνια Νησιά (16,4%). Ο λόγος που οι παραπάνω Περιφέρειες εμφανίζουν υψηλές μεταβολές είναι ότι χαρακτηρίζονται από σχετικά υψηλότερη συγκέντρωση δεδομένων γύρω από το διάμεσο διαθέσιμο εισόδημα του 2016, ώστε, όταν αντικαθίσταται από εκείνο του 2008, τα αντίστοιχα νοικοκυριά να πέφτουν κάτω από τη γραμμή φτώχειας.

Η ανάλυση της ενότητας ολοκληρώνεται με μια αποτίμηση των ανισοτήτων στις 13 Περιφέρειες της Ελλάδας. Όπως μπορούμε να δούμε στον Πίνακα 4.3, οι υψηλότερες ανισότητες εντοπίζονται στην Περιφέρεια Θεσσαλίας (28,8%) και ακολουθεί η Αττική (28,6%) και η Δυτική Ελλάδα (27%). Αντιθέτως, οι μικρότερες ανισότητες εντοπίζονται στις Περιφέρειες Δυτικής Μακεδονίας (22,3%), Ιονίων Νήσων (23,4%) και Νοτίου Αιγαίου (24,3%).

Πίνακας 3: Δείκτης Gini (%) σε 13 Περιφέρειες της Ελλάδας

Περιφέρεια	NUTS2	Δείκτης Gini
Αττική	EL30	28,6
Βόρειο Αιγαίο	EL41	26,7
Νότιο Αιγαίο	EL42	24,3
Κρήτη	EL43	25,0
Ανατολική Μακεδονία-Θράκη	EL51	26,0
Κεντρική Μακεδονία	EL52	26,6
Δυτική Μακεδονία	EL53	22,3
Ήπειρος	EL54	25,3
Θεσσαλία	EL61	28,8
Ιόνια Νησιά	EL62	23,4
Δυτική Ελλάδα	EL63	27,0
Στερεά Ελλάδα	EL64	25,3
Πελοπόννησος	EL65	26,4
Ελλάδα	**EL**	**27,7**

Πηγή: *Μικροδεδομένα της Έρευνας Οικογενειακού Προϋπολογισμού της ΕΛΣΤΑΤ για το 2016 (εκτιμήσεις του δείκτη ανισότητας Gini ΙΝΕ ΓΣΕΕ)*

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

«ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ ΑΓΝΩΣΤΗ ΛΥΠΗ»: το τραύμα και η συμφιλίωση

του Δημήτρη Κατσορίδα

Γιατί μικρή, και γιατί άγνωστη λύπη; Και, τι είναι λύπη και από που προέρχεται;

Ο τίτλος, *«Μια μικρή άγνωστη λύπη»*, είναι από το βιβλίο του ψυχολόγου Ηλία Γκότση (εκδόσεις Αρμός, 2018), το οποίο παρουσιάστηκε, στις 29-3-2018, από την Κατερίνα Μάτσα (ψυχίατρο) και την Φωτεινή Τσαλίκογλου (συγγραφέα και Καθηγήτρια Ψυχολογίας). Ένα πολυφωνικό μυθιστόρημα, που όπως είπε η Κατερίνα Μάτσα, χρησιμοποιεί τη γλώσσα του τραύματος, ενώ ταυτόχρονα μας παραπέμπει στα χρόνια της κρίσης και των μνημονίων.

Κι τι είναι πολυφωνικότητα; Όπως λέει ο συγγραφέας, είναι ο πολυφωνικός μας εαυτός, το παρελθόν και οι προσδοκίες, οι άνθρωποι που θέλουμε ή πρόκειται να συναντήσουμε. Και αναρωτιέται: Τα λόγια που εκφέρουμε είναι δικά μας ή είναι οι φωνές των ανθρώπων που κουβαλάμε μέσα μας; Πόσες φωνές από τον Πολυφωνικό μας εαυτό αναγνωρίζουμε;

Από το πολύ ενδιαφέρον πολυφωνικό μετα-αφήγημα, όπως είναι ο υπότιτλος, σταχυολογώ τα εξής: η ιστορία περιπλέκεται γύρω από τον Μιχάλη, την απώλεια του πατέρα του, από την μητέρα του Μιχάλη και την κόρη της που δεν γεννήθηκε ποτέ, τον αυτόχειρα κύριο Παναγιώτη, τον κύριο Νίκο... Πολλοί ρόλοι, πολλές πραγματικότητες, πολλές φωνές (δικές μας ή άλλων)

που κουβαλάμε μέσα μας, πολλά και διαφορετικά συναισθήματα, πολλά κοινά στοιχεία.

Ένα σύμπλεγμα-συνδυασμός ανθρώπων που κοινό τους στοιχείο είναι ο θάνατος και η απώλεια, αλλά και η άρνησή τους να θρηνήσουν, με συνέπεια αυτό να μετατρέπεται σε λύπη. Όμως, είναι και η δυνατότητα της ίασης και το προχώρημα στη ζωή.

Στις αφηγήσεις κυριαρχεί το συναίσθημα της λύπης, με ότι όνομα και να της δώσουμε: θλίψη, στενοχώρια, πόνος, απώλεια, θυμός, μοναξιά, κενό, αμφιβολία, φόβος, εμμονές, θραύσματα της μνήμης που έσβησαν στον χρόνο, τα βασανιστικά και ατελείωτα «αν»...

Αυτή η «μικρή άγνωστη λύπη», που δεν καταλαβαίνουμε ότι την κουβαλάμε, παρ' ότι διακρίνουμε τα σημάδια της επίδρασης που έχει επάνω μας, αποκτά δύναμη, μας διαπερνά και μας κρατά πάντοτε πίσω. Καταρχήν φαντάζει όμορφη, γοητευτική, περνάει από σώμα σε σώμα, από γενιά σε γενιά, και με το πέρασμα του χρόνου γίνεται όλο και πιο σοφή, όλο και πιο έξυπνη. *«Βλέπετε, οι λύπες όσο γερνάνε, τόσο πιο μυστηριώδεις και γοητευτικές γίνονται, ίσως γιατί με το πέρασμα του χρόνου χάνουν την αγριάδα που έχουν· αυτές συνήθως μπλέκονται, γίνονται κουβάρι με τον θυμό και τον φόβο και δεν μπορείς να τις ξεχωρίσεις εύκολα. Άσε που έχουν τρομακτική όψη...*

Οι άλλες, όσες αντέχουν στον χρόνο, αποκτούν με τον καιρό μια γαλήνη, απαλλαγμένες από κάθετι περιττό, παραδομένες στην αγνότητα μιας γνήσιας απόγνωσης, στερημένες από την αυταπάτη μιας επερχόμενης λύτρωσης» (σελ. 50).

Βέβαια, *«Κανένας δεν θέλει τη λύπη για αιώνια συντροφιά του και αν στην αρχή είναι όμορφη και τον ξεγελάσει, θα έρθει ο καιρός που ή θα χαθεί μαζί της ή θα την αρνηθεί, κουρασμένος από το βάρος και τις απαιτήσεις της»* (σελ. 46). Όμως, αυτή η «μικρή άγνωστη λύπη», μπορεί ταυτόχρονα να μας φέρει σε επαφή με αυτό που λείπει, δηλαδή με την απώλεια, το πλήγωμα, την διαχείρισή της, την επεξεργασία, την αποδοχή και τη συμφιλίωση με τις εσωτερικές μας πλευρές. Γι' αυτό χρειάζεται να είναι ευπρόσδεκτη.

Μέσα από την περιγραφή των ανθρώπων, περιγράφεται και η Ελλάδα της κρίσης, η Ελλάδα της πολιτικής διάψευσης, της απώλειας όλων των προηγούμενων σχέσεων και κοινωνικών κατακτήσεων.

Σίγουρα, *η κρίση δείχνει μια κοινωνία που ασθενεί*. Και όπως γνωρίζουμε, *ασθένεια σημαίνει έλλειψη σθένους*. Όμως, *η κρίση δεν είναι μόνο καταστροφή, αλλά είναι και μετάβαση*. Μπορεί να γίνει αφορμή για συνειδητοποιήσεις και προβληματισμούς που πριν δεν ήταν εφικτοί και να αποτελέσει το έναυσμα μιας δημιουργικής επιθυμίας για αλλαγή και συνεργασία, καθώς επίσης να προσφέρει νέες δημιουργικές ιδέες και τρόπους για την υλοποίησή τους. Γι' αυτό βλέπουμε την κοινωνία να αντιδρά με διάφορες μορφές και τρόπους (απεργίες, διάφορες δράσεις και συμβάντα διαμαρτυρίας, μορφές αλληλεγγύης, κοινωνικά παντοπωλεία, κοινωνικά ιατρεία,

λαϊκά φροντιστήρια, αυτο-διαχειριζόμενοι χώροι κλπ.).

Συμπερασματικά, η οικονομική κρίση, μόνο εν δυνάμει και σε τελική ανάλυση, μπορεί να συμβάλει στη μεταστροφή της κοινωνικής συνείδησης σε ριζοσπαστική κατεύθυνση. Αλλά, αυτό είναι μια δυνατότητα, η οποία προϋποθέτει να συντρέχουν και άλλοι παράγοντες, μεταξύ των οποίων είναι καταρχήν, η αποδοχή της απώλειας των κοινωνικών κατακτήσεων, κατά δεύτερον, η επιθυμία να θέλει η ίδια η κοινωνία να χειραφετηθεί, επειδή η επιθυμία για αλλαγή καθώς και η επιθυμία για συνεργασία είναι βασικοί βοηθητικοί παράγοντες για τη χειραφέτηση και κατά τρίτον, χρειάζεται να δοθεί έμφαση και στο βίωμα.[1]

Κατά τη γνώμη μου, όταν μιλάμε για απώλεια δεν αναφερόμαστε μόνο στον θάνατο, αλλά σε κάθε μορφής απώλεια. Απώλεια είναι και ο χωρισμός ή το χάσιμο της νιότης ή το χάσιμο της υγείας ή το χάσιμο των προσδοκιών και των επιθυμιών ή το χάσιμο της εργασίας... Και η *απώλεια σημαίνει ήττα, ατομική ή συλλογική*. Η απώλεια, μας βάζει σε μια διαδικασία θρήνου, με όλα τα χαρακτηριστικά που αυτός έχει (θυμό, άγχος, ενοχές, κυνική διάθεση, οργή, μειωμένη αίσθηση αυτοεκτίμησης, τάσεις για απομόνωση).

Όμως, μόνο η διαχείριση των συναισθημάτων με τρυφερό τρόπο, η συνάντηση με τις ματαιώσεις και τα φαντάσματά μας, και η συμφιλίωση μαζί τους, είναι οι διαδικασίες που βοηθούν, τελικά, στην αποδοχή της απώλειας (της ήττας). Μόνο τότε τα φαντάσματα γίνονται καλεσμένοι, φιλοξενούμενοι που χρειάζεται να τους βρούμε χώρο να κάτσουν και να τους φροντίσουμε, μέσα σε μια συνθήκη αποδοχής, όπως λέει ο Γκότσης. Αντίθετα, κάθε προσπάθεια απαλλαγής από αυτά, τα δυναμώνει και τα εξαγριώνει. Διότι, ***η αποδοχή της απώλειας αποτελεί ταυτόχρονα την πορεία προς τη διαδικασία της λύτρωσης, αρκεί να υπάρχει διάθεση για δημιουργικότητα και η πίστη για ένα νέο νόημα ζωής, για ένα νέο όραμα.***

Το εν λόγω βιβλίο, το οποίο ο συγγραφέας ξεκίνησε να το γράφει το 2012, μέσα στην περίοδο της κρίσης, είναι ένα βιωματικό μυθιστόρημα, που όπως ο ίδιος ομολογεί *«ξεκίνησα αρχικά να το γράφω για να διαπραγματευτώ τα δικά μου ερωτήματα για την απώλεια αλλά και για την ήττα, με στόχο να μιλήσω τρυφερά για μια κοινωνία που βυθιζόταν σε μια ολοένα και μεγαλύτερη συλλογική ήττα και να απαντήσω σε ένα προσωπικό επίπεδο για την θέση μου μέσα στην ιστορία μου»*.

Και τι σημαίνει γραφή; Όπως είπε η Φωτεινή Τσαλίκογλου, η γραφή τελικά είναι αφιερωμένη κάπου στην μελαγχολία και κάπου στην απουσία, η οποία σε κάνει ταυτόχρονα να δημιουργείς και να ελπίζεις. Νομίζω ότι όχι μόνο το γράψιμο, άλλα κάθε μορφής δημιουργικότητα, ως ένα βαθμό, συνδέεται και με την απουσία.

Εν κατακλείδι, ***το βιβλίο, μας προσκαλεί να απαντήσουμε εάν εμείς είμαστε οι πρωταγωνιστές, σε κάθε στιγμή της ζωής μας, ή απλά οι θεατές...***

1 Για περισσότερα δες Δ. Κατσορίδας, «Η απώλεια της εργασίας ως μορφή θρήνου», περιοδικό *Ενημέρωση* (μηνιαία έκδοση του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ), Απρίλιος 2012, τεύχος 193.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ

12-16 Φεβρουαρίου 2018

Ο επιστημονικός σύμβουλος του ΙΝΕ Χρήστος Τριανταφύλλου συμμετείχε στην ομάδα των εκπαιδευτών που υλοποίησε την δεύτερη εβδομάδα του σεμιναριακού κύκλου συνδικαλιστικής επιμόρφωσης «Ευρωπαϊκή εκπαίδευση για νέα συνδικαλιστικά στελέχη 2017-2018», που διοργάνωσε, στις Βρυξέλλες, το Ευρωπαϊκό Συνδικαλιστικό Ινστιτούτο (ETUI).

27-28 Φεβρουαρίου 2018

Ο επιστημονικός σύμβουλος του ΙΝΕ Χρήστος Τριανταφύλλου συμμετείχε σε συνάντηση εργασίας του Ευρωπαϊκού Συνδικαλιστικού Ινστιτούτου (ETUI) στις Βρυξέλλες για την προετοιμασία ευρωπαϊκού σεμιναρίου με θέμα, «Ευρωπαϊκό συνδικαλιστικό κίνημα: από την κρίση στην ανανέωση;».

1-2 Μαρτίου 2018

Συμμετοχή του ΙΝΕ-ΓΣΕΕ (Χρ. Τριανταφύλλου) σε συνεδρίαση της παιδαγωγικής συμβουλευτικής επιτροπής του Ευρωπαϊκού Συνδικαλιστικού Ινστιτούτου (ETUI) στις Βρυξέλλες, με θέματα εργασίας τον απολογισμό και προγραμματισμό των δραστηριοτήτων και την παιδαγωγική εξειδίκευση του προγράμματος συνδικαλιστικής επιμόρφωσης του ETUI για την επόμενη περίοδο.

22 Μαρτίου 2018

Ο επιστημονικός διευθυντής του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Καθηγητής, Γιώργος Αργείτης, συμμετείχε ως βασικός εισηγητής στην παρουσίαση των ευρημάτων της Ετήσιας Έκθεσης του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση το 2018. Το άνοιγμα της παρουσίασης έκανε ο Πρόεδρος της ΓΣΕΕ, Γ. Παναγόπουλος και ο διευθυντής του ΚΑΝΕΠ της ΓΣΕΕ, Χρήστος Γούλας.

26-28 Μαρτίου 2018

Ο επιστημονικός σύμβουλος του ΙΝΕ, Χρήστος Τριανταφύλλου, συμμετείχε με θέμα εισήγησης, «Συλλογική διαπραγμάτευση στην ΕΕ: τάσεις και προκλήσεις», στο ευρωπαϊκό σεμινάριο με τίτλο, «Ευρωπαϊκό συνδικαλιστικό κίνημα: από την κρίση στην ανανέωση;», που διοργάνωσε στις Βρυξέλλες το Ευρωπαϊκό Συνδικαλιστικό Ινστιτούτο (ETUI).

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ
Ιουλιανού 24, Τ.Κ. 104 34
Κωδ. 3385